

דף שבועי

בס"ד

פרשת דברים, תשפ"ה, מספר 1629

לא למלחמת אחים על הקונפליקט שבין בני גד וראובן עם יתר עם ישראל (ביהושע כ"ב) אריה ארזי

כדברי רש"י:⁴ "לפי שנאסרו הבמות משנקבע המשכן בשילה". בני ישראל לא היו מוכנים להשלים עם מצב שבו השבטים יקריבו שם קורבנות, ולכן הם הכינו כוח צבאי במטרה להילחם עם השבטים. אך קודם הכרזת המלחמה הם שלחו אל השבטים משלחת מכובדת מאוד, שחבריה היו נשיאי עשרת השבטים, ובראשה פנחס בן אלעזר הכהן, במטרה לברר את העניין ולפתור את הקונפליקט בקשר למזבח, ללא צורך במלחמת אחים. המשלחת העלתה בפני השבטים טענות קשות (כב:טז-כ).

מדוע ראו בני ישראל בחומרה את בניית המזבח בגלילות הירדן?
אברבנאל משיב על כך על אתר, שבני ישראל ראו לפנייהם שתי בעיות. א. המזבח עלול לגרום לפירוד לשני עמים, וזהו חטא בממד הלאומי-חברתי. ב. הקרבה על גבי המזבח היא חטא כלפי הקב"ה, במקרה הקל, שכן זוהי עבירה על איסור הבמות שהיה בתוקף כשהיה המשכן בשילה. במקרה החמור יותר, שבו הכוונה הייתה להקריב קורבנות לאילל, הרי זו חזרה על חטא בעל פעור, דהיינו הגדרות לעבודה זרה. לדעת אברבנאל, גם הרכב משלחת הברור היה תואם במדויק לחטאים שבהם נחשדו השבטים:

שלחו שם פנחס ועשרה נשיאים עליהם, רוצה לומר פנחס הכהן לייסרם על מה שחטאו לגבוה, והנשיאים להוכיחם על מה שחטאו בזה נגד העם.

בשל סיבות אלו, בני ישראל לא היו מוכנים לקבל את בניית המזבח כעובדה גמורה, ושלחו את משלחת הברור על שני מרכיביה. ייתכן שתגובת העם הייתה קשורה גם לכך, שמשעה שעברו ישראל את הירדן הם נעשו כולם ערבים זה לזה,⁵ ובצדק חששו ישראל שחטאי שנים וחצי השבטים יגרמו לעונש על העם כולו.

מתוך רצון לשמור על שלמות העם ועל אחדות הפולחן, שמקומו רק בשילה, הציעה המשלחת לתת לשניים וחצי השבטים נחלה בעבר הירדן המערבי, על חשבון הנחלות שלהם, ובלבד שלא ישתמשו במזבח בגלילות הירדן. הצעה זו מעידה עד כמה היה נושא זה משמעותי לבני ישראל.

פתרון ומניעים

השבטים השיבו שהם אינם מורדים ואינם מועלים בקב"ה. המזבח לא נבנה לצורך הקרבת קורבנות, אלא כדי לשמש כ"עד"; הווי אומר, כמצבה מוחשית על הירדן שמטרתה להראות גם לדורות הבאים, "שאין הירדן גבול, וישראל כולו היושב בשני עברי הירדן הוא

4 בפירושו לפסוק יב בפרקנו.
5 בבלי סנהדרין מג ע"ב.

השלמת המשימה

בספר יהושע פרק כ"ב מסופר, כי לאחר ארבע עשרה שנות כיבוש וחלוקה, קרא יהושע לבני שניים וחצי השבטים,¹ ושחרר אותם לחזור לנחלתם בעבר הירדן המזרחי. יהושע הרעיף שבחים על תפקודם בשנים הללו שבהן מילאו את התנאי הכפול שהתנה איתם משה בצורה הטובה ביותר (כב:א-ד), וציווה אותם:

רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה אשר צוה אתכם משה עבד ה' לאהבה את ה' אלהיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (כד:ה).

יהושע סיים בברכה ושלח אותם לנחלתם.

השבטים אכן יצאו לדרכם, אך בדרך: "ויבאו אל גלילות הירדן אשר בארץ פנען ויבנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה שם מזבח על הירדן מזבח גדול למראה" (כב:י).

הביטוי "מזבח גדול למראה" אינו חד משמעי וניתן להבנה בשני אופנים:
1. זה היה מזבח גדול ומרשים מאוד, ויעודו היה להקרבת קורבנות.
2. המזבח הזה לא נבנה כדי שיקריבו עליו קורבנות, אלא הוא נבנה כסמל והיה רק למראה.³

יכול להיות שהעמימות וחוסר הבהירות של לשון הכתוב, באשר לכוונת השבטים בבניית המזבח, משקפת תיאור ריאלי של מציאות בלתי ברורה באשר למטרת השבטים בבניית המזבח, וחוסר בהירות זה גרם לקונפליקט.

התפתחות של קונפליקט

בני ישראל שמעו על בניית המזבח בגלילות הירדן, והבינו כי המזבח הזה נועד להקרבת קורבנות בגלילות הירדן, במקום במשכן בשילה, דבר שהוא איסור תורה,

* אריה ארזי סמנכ"ל בדימוס של אוניברסיטת בר אילן, מחבר הספר "פניו אליך" – פנים חדשות בפרשיות התורה.

** מאמר זה הוא מאמר המשך למאמר שפורסם השנה בדף לפרשת מטות, שעניינו הקונפליקט של בני גד וראובן עם משה רבנו.

1 ראובן גד וחצי שבט המנשה, להלן "השבטים", וכל יתר השבטים יכונו "בני ישראל".

2 לא ברור לחלוטין אם גלילות הירדן נמצא בעבר הירדן המערבי או המזרחי. רוב המפרשים סבורים שהמקום נמצא בעבר הירדן המערבי.

3 מבחינת המבנה התחבירי, לפי שני הפירושים מדובר בלוואי של 'מזבח גדול', שכן יש כאן מעין שני משפטים: 'ויבנו... שם מזבח על הירדן', ואחר כך מעין תוספת עצמאית 'מזבח גדול למראה'. אם כן 'למראה' אינו מתאר את הפועל 'ויבנו' אלא את המזבח.

אבל כן התכוונו לעבור על איסור הקרבה בבמה, חטא שהיה, כאמור, שכיח ביותר. כאשר הגיעה המשלחת אל השבטים ודרשה הסבר משכנע, שבהיעדרו תתפתח מלחמה פיזית בין חלקי העם, נתנו נציגי השבטים תרוע בדיעבד: המזבח נבנה רק למראה ולא לפולחן. למזלם של כל המעורבים התקבל ההסבר על ידי המשלחת, והמלחמה נמנעה.

השוואה עם מקרה מהעבר

השוואה בין סיפור זה לסיפור הקונפליקט הקודם עם בני גד וראובן בימי משה במדבר¹³ מראה על דמיון בטענות כלפי השבטים¹⁴ בשני הקונפליקטים הטענות הן לחטא כפול: א. במישור הלאומי, חטא כלפי יתר העם בכך שהם מנתקים את עצמם מיתר העם. ב. חטא כלפי הקב"ה, שבימיו של משה בא לידי ביטוי במאיסה בארץ המובטחת, ובימי יהושע בבניית המזבח. בהתאם לאפשרות שכוונת השבטים בהקמת המזבח הייתה בעייתית, עולה הדמיון בין תשובת השבטים כאן לתשובתם למשה רבנו ארבע עשרה שנה קודם לכן. בשני המקרים יש לשבטים רעיון ראשוני: בימי משה, שלא לעבור בכלל את הירדן ולהישאר לצמיתות בנחלה שממזרח לו, ובימי יהושע, לבנות מזבח שייעודו העיקרי הוא הקרבה לקב"ה, אך הוא יוכל גם לשמש עדות לחיבור ולקשר בין העם שמשני עברי הירדן.

בשני המקרים הרעיון המקורי נתקל בהתנגדות תקיפה ביותר: בקונפליקט הראשון התנגדותו של משה, ובקונפליקט השני התנגדות של המשלחת והלוחמים שנלוו אליה. מצב זה הצריך את השבטים לשנות את כוונתם המקורית ולהציג אלטרנטיבה שתתקבל על דעתו של הצד השני בקונפליקט. עם זאת, יש הבדל בדרך הפתרון. בימי משה הפתרון הושג בדרך של שיתוף פעולה, שהוא מצב של WIN-WIN. בקונפליקט בימי יהושע קשה יותר לנתח את המצב, ולא מפורש מה הביא את המשלחת לקבל את ההסבר כפי שנאמר¹⁵.

לעניות דעתי, הקונפליקט בפרקנו נפתר בדרך של פשרה. מצד אחד, השבטים ויתרו על כוונתם המקורית להקריב על המזבח הזה, תוך שהם מכחישים שמלכתחילה הייתה להם כוונה כזו. מצד שני, המשלחת שמלכתחילה רצתה שלא יהיה כלל מזבח, שיכול להיות גם גורם מפלג, ואף קיים חשש שיקריבו עליו בעתיד, ויתרה על רצונה לראות בפירוק המזבח, והסתפקה בהבטחה ובשבועה שלא יוקרבו על המזבח קורבנות. זהו מצב של LOSE-LOSE, כאשר כל צד חש שהוא הפסיד משהוא בויתור שעשה, אך שני הצדדים זוכים בכך שהם מונעים מלחמת אחים שתגרום להפסד כפול ומכופל לשני הצדדים.

לתגובות והערות: arye.arzi@gmail.com

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

13 במדבר פרק ל"ב.

14 וכאן גם חצי שבט המנשה.

15 להבנת, הפשרה הושגה כדי למנוע מלחמת אחים.

גוי אחד בארץ' העובד לא-ל אחד במשכנו האחד⁶. הסבר זה התקבל על דעת המשלחת בראשות פנחס, אשר העבירה את תשובת השבטים לעם, ובכך הגיע הקונפליקט לסיומו והמלחמה נמנעה. ניסיון לבחון מה הייתה הכוונה המקורית של השבטים מעלה, כי אפשר להבין את הסיפור בשתי דרכים. הראשונה, שתשובתם למשלחת הייתה כנה ושקפה את כוונתם המקורית בעת בניית המזבח. והשנייה, שתשובתם הייתה ניסיון לספר מחדש את עניין בניית המזבח, בשל הביקורת החריפה של המשלחת.

לדעת המלבי"ם⁷, מלכתחילה לא הייתה להם כוונה שלילית, אלא שהם לא הובנו כהלכה על ידי בני ישראל. להבנתו של המלבי"ם, שורש אי ההבנה הוא בשמועה שהגיעה אל בני ישראל:

ובני ישראל שמעו ודנו שבנו את המזבח הידוע בשילה, רצה לומר שבנו כתבניתו ושבנו אותו אל מול ארץ כנען להטות גם לב בני ישראל מעבר מזה אל המזבח הלז.

למלבי"ם שני נימוקים המצדיקים את קבלת דברי השבטים כדברי אמת. נימוק אחד הוא העובדה שהמזבח נבנה ממערב לירדן, מה שמעיד על רצון לחיבור עם בני ישראל ולא לפרידה. הנימוק השני הוא שהמזבח היה גבוה מאד והוא נבנה רק למראה. לדעתו לא היה למזבח זה כבש שמוביל לראשו, כך שלא היה אפשר להקריב עליו⁸.

לפי גישה זו, המזבח נבנה כסמל וכעדות לדורות כדי להראות את החיבור שקיים בין תשעה וחצי השבטים שבארץ כנען שממערב לירדן, עם שניים וחצי השבטים שממזרח לירדן. הקמת מזבח כעדות נעשתה עוד בדורות קודמים על ידי כל אבות האומה, כקריאה בשם ה', ומהלך כזה יכול היה להיחשב לגיטימי.

לאור האמור הרי הקונפליקט בין שני חלקי העם, היה רק קונפליקט לכאורה ומקורו באי הבנה. השבטים חזקו את דבריהם בהזכרת שמותיו של הקב"ה בדרך שבועה שש פעמים רצופות בתחילת תשובתם למשלחת, ומשהוברה כוונתם נתקבל הסברם וממילא התברר כי אין כל קונפליקט⁹.

למרות האמור, אפשר לפקפק בגישה זו, מאחר שידוע כי חטא ההקרבה לקב"ה בבמות היה רווח מאוד, ונמשך לאורך תקופה ארוכה ביותר¹⁰. ספק זה מעורר גישה שונה להבנת המניעים של השבטים, והיא מתבססת על הסברו של הרב יעקב מדן¹¹ המחובר לריאליסטיה הגאוגרפית של התקופה.

לדעת הרב מדן, השבטים בנו את המזבח לאחר שחצו את הירדן בדרכם חזרה לנחלתם. המזבח נבנה בצידו המזרחי של הירדן¹² וכוונתם המקורית הייתה להקריב עליו קורבנות לקב"ה. באותה תקופה היה הירדן, אלפי שנים לפני הקמת מפעלי השאיבה של מקורותיו, נהר עם ספיקת מים גבוהה בהרבה מספיקתו בימינו, במיוחד בתקופה של הפלתי השלגים באביב, וסביר להניח שהיה קשה עד בלתי אפשרי לחצות אותו כדי להגיע לשילה ולהקריב את קורבן הפסח במשכן. לכן בנו השבטים לעצמם מקום פולחן. אומנם הם לא התכוונו להקריב לעבודה זרה,

6 פירוש יהודה קיל בדעת מקרא על ספר יהושע, עמוד ריא.

7 כך רואה זאת גם רבי יצחק עראמה.

8 גם בעל מצודת ציון הולך בדרך זו.

9 נזכיר כי לפי התיאור בתורה, היה מזבח העולה רבוע, אורכו ורוחבו היו חמש אמות (כשניים וחצי מטרים) וגובהו שלוש אמות (כמטר וחצי). זהו מזבח קטן ממדים, ועובדה זו מחזקת את טענת השבטים שהם בנו מזבח גדול, במידות גדולות יותר, שמיועד רק למראה.

10 "רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות" (מל"ב יב:ד).

11 בשיעורו ב-youtube לספר יה' פרק כ"ב.

12 הנחה זו מתאימה לכתוב בפסוק יא "וישמעו בני ישראל לאמר הנה בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילת הירדן אל עבר בני ישראל".